

ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (*)

Ἔτσι ξέφυγαν ἕνα ἕνα τὰ μεγάλα ἰδανικά τῆς ἀγωγῆς. Ἡ σημερινὴ κατάστασις τοὺς ἔδωσε φύλλα πορείας μὲ τὸ ἀγύριστο. Εἶναι μιὰ ἀλήθεια τραγική. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ κρατεῖ καὶ νὰ στείνει σὲ ψηλὰ βάρθρα ἰδεώδη, ποὺ τώρα ολοκληρωτικά δὲν τὴν ἐξυπηρετοῦν; Μὰ θὰ μοῦ πῆτε ἴσως, πῶς καὶ τὸ τωρινὸ ἰδανικὸ τῆς ἀγωγῆς εἶναι μπόσικο καὶ κλυδωνίζεται στὴ θαλασσοταραχὴ τῆς πραγματικότητος σὰν ἀδύνατο τρεχαντηράκι σὲ ἄπατο πέλιγος Μάλισα. Θὰ τὸ δοῦμε κι' αὐτό. Ὁ δρόμος ὅμως ὁ σημερινὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι κάποιος ἄλλος. Ἄν δὲν παρήτησε ἀκόμη ἰδανικά ἡ ἀγωγή, ποὺ οὔτε στὴν ψυχροσύνησὶ τῆς βολοῦν, οὔτε τὴν ἐξυπηρετοῦν, δὲν τὸ ξεχνάει ὅμως πῶς θὰ πάρει μιὰ μέρα τὸν κασιμᾶ τοῦ γκρεμίσματος καὶ μετὰ τὸ σώρωμα τὸ καθαρτήριο, ποὺ θὰ δώσει πεδίο στὴν ἀγωγή πεντακάθαρο, ὑγιεινὸ καὶ πρὸ παντὸς ἀληθινὸ. Γιατὶ ἂν σήμερα ἡ ἀγωγή «τείνει», ὅπως λένε οἱ δασκάλοι, σὲ ἰδεώδη ξένα πρὸς τὴν πραγματικότητα, οἱ παντοειδεῖς ζημιές ποὺ ἔχει δὲν εἶναι τόσο μεγάλες, ὅσο μιὰ, ἡ ἀνηθικότητα ποὺ πηγαίνει ἀπὸ τὰ παραδέχεται ἰδανικά καὶ νὰ τὰ δουλεύει μὲ μέσα, ποὺ νοιώθει καλὰ πῶς δὲν εἶναι διόλου τὰ ἀληθινὰ τῆς ἐκείνου ποὺ θὰ μεταχειριζόταν σὲ τέτοια περίστασις ἢ σύσασί τῆς ἢ πραγματικῆς.

Ὡστόσο καὶ τῆς ἀγωγῆς ὄργανα — οἱ δασκάλοι — κι' ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἡ ἀναγκαῖα καὶ ἀναπόφευκτη ἐπίδρασις τῆς γύρω σ' αὐτὴν πραγματικότητος κι' ἀκόμη, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ πῶ, ἕνα κάποιον ρεῦμα, ποὺ βέβαια δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, μᾶς δίνουν ὅλα μαζὺ τὴν ἐλπίδα πῶς ἡ ἀγωγή μπῆκε σὲ δρόμους ἐξυγιαντικούς, ἄρχισε νὰ ρίχνει τοὺς σκοπούς τῆς σὲ καθαρτήρια, ἀπ' ὅπου θὰ βγοῦν σκοποὶ πραγματικοί, ἀληθινοί.

Εἶδαμε πῶς ἀδυνατοῦσαν ἕνα ἕνα τὰ διὰφορα ἰδεώδη νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ἀγωγή γιὰ μόνον ἕνα σοβαρὸ λόγο· γιατί δὲν ἀκολουθήσαν ἕνα μεγάλο νόμο, τὸ νόμο τῆς προσαρμογῆς. Γιατὶ τὰ ἰδεώδη αὐτὰ δὲν μπορούσαν μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἀπαιτήσεις τῆς πραγματικότητος. Τὰ ἰδεώδη ἐκείνα δὲν μπόρεσαν νὰ προσαρμολοῦν στὰ καθέκαστα καὶ στὸ ὅλο χρῶμα τῆς κατάστασις τοῦ χρόνου ἐκείνου κατὰ τὸν ὁποῖο ζήτησαν νὰ τὰ μεταχειριστοῦν ὡς πρότυπα ἀγωγῆς. Εἶδαμε ἀκόμη καὶ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τὰ ἰδανικά αὐτὰ ἔμειναν στὸ περιθώριο τοῦ ἐμπράκτου. Ὡστόσο γιὰ νὰ δώσουμε μιὰ κάποια αὐτοτέλεια στὸ κομμάτι αὐτὸ καὶ μαζὺ

μιὰ καλὴ εἰσαγωγή στὸ ζήτημα τοῦ, ποῖο πρέπει νάιναι σήμερα τὸ ἰδανικὸ στὴν ἀγωγή, μὲ λίγα λόγια θὰ ἐπαναλάβουμε τὰ αἷτια τῆς χρεωκοπίας, ἃς τὴν ποῦμε ἔτσι, τῶν μέχρι σήμερα διὰφορῶν τῆς ἀγωγῆς ἰδανικῶν.

Στὸ κοντινὸ παρελθόν, ποὺ στέκει τὸ ἐνδιαφέρον σὲ μᾶς, στεκόταν γιὰ ἰδεώδες τῆς ἀγωγῆς ἕνα κράμα διὰφορῶν συγγενικῶν ἰδεωδῶν, ποὺ κατὰ τὴν ἀναγέννησις τῆς παιδείας στοὺς πρώτους αἰῶνες μετὰ Χριστὸ, μεταχειρίζονταν μονωμένα καὶ ἀνεξάρτητα. Τὸ ἀνακάτωμα αὐτὸ διὰφορῶν ἰδανικῶν μᾶς δίνει τὸ γνωστὸ ἰδεώδες τῆς ἀγωγῆς, ποὺ μέχρι σήμερα κι' ἀκόμη εἶναι σ' ἐνέργεια μὲ τὸ πηχαιο ὄνομα πατριωτικὸ θρησκευτικόν. Μὰ καλὰ θὰ μοῦ πῆ ἕνας. Κύριε, τὸ ἰδεώδες αὐτὸ δὲν ἐχρεοκόπησε καθόλου. Ἰσα ἴσα μάλιστα εἶναι στὴν ἀκμὴ τοῦ κι' εἶναι σήμερα τὸ μόνον ἐφαρμοζόμενο στὴν Εὐρώπη. Καὶ μάλιστα γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὅ,τι ταίριαζει στὴ σύστασί τῆς τὴν ἐσωτερικὴ Πῶς; Ἐχρεοκόπησε; Καθόλου, ἀποδείξει ὅτι ἐφαρμόζεται σήμερα στὴν Ἑλληνικὴ Παιδεία.

Ἄς ἀρχίσω ἀπὸ τὸ τέλος. Τὸ ὅτι εἶναι στὴν παιδεία σήμερα καὶ μάλιστα τὴν Ἑλληνικὴν, δὲν πᾶ νὰ πῆ πῶς καὶ δὲν ἐχρεοκόπησε. Ὑστερα ξέρουμε πῶς στὴν Ἑλλάδα βράζει καὶ θε εἰδους χρεωκοπία καὶ μόνον χρεωκοπία. Ἀπὸ τίς τράπεζές τῆς ὥς τὰ πολιτικά τῆς πρόσωπα. Ἄν ρωτᾶτε δὲ καὶ γιὰ τῆς παιδείας τῆς τὰ πρόσωπα, αὐτὰ δὲ εἶναι κι' ἂν εἶναι.

Νὰ δοῦμε ὅμως πῶς ἐχρεοκόπησε τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ καὶ σήμερα τὸ παραμερίζουμε ἐμεῖς γιὰ ἄχρηστο; Εἶπαμε πῶς τὸ ἰδεώδες αὐτὸ βγήκε ἀπὸ ἕνα ἀνακάτωμα ἄλλων. Τὸ θρησκευτικόν, τὸ ἠθικόν, τὸ πατριωτικόν, ὅλα μαζὺ ἐφτιασαν ἐκεῖνο ποὺ σήμερα κρίνεται ὡς τὸ μόνον. Καὶ πῶς χρεοκόπησε τὸ θρησκευτικὸ ἰδεώδες; Τὸ ἰδεώδες αὐτὸ ἔχει μακριὰ τὴν κατὰγωγὴν του, ἂν πειθυμάτε νὰ μάθετε, καὶ εἶναι δημιουργημὰ τῆς «κατόλικης» λάμπας ὅταν ἐννοιωθε τὰ σιδερένια μπράτσα τοῦ Λουδάρου νὰ τὴν στενεύουν ἀποπνιχτικά. Ἡ Παπικὴ σκέψη τότε τὸ πέτυχε σὰ σαινίδι σωτηρίας καὶ τὴν βάλε ἐμπρός. Ἐκανε μιὰ συγκέντρωση τῶν μαθημάτων καὶ τὰ περιέστρεψε γύρω ἀπὸ τὰ θρησκευτικά. Τὸ ἴδιο σχεδὸν ἔγινε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴ διαφορά πῶς οἱ αἰτίες τότε ἦσαν διαφορετικὲς ποὺ προκαλοῦσαν τὴν συγκέντρωσιν αὐτή. Τώρα πῶς κρίνεται τὸ θρησκευτικὸ ἰδεώδες σὰν ἰδανικὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ ποιά θέσις πρέπει νὰ πάρει στὰ ἰδανικά τῆς παιδείας; Φανερὸν πᾶ εἶναι πῶς ἔχει χάσει τὴν θέσιν τοῦ ἰδεώδους στὴν παιδεία. Κανενὸς εἰδους ἀγωγῆς δὲν περιστρέφει τὰ μαθήματά τῆς γύρω ἀπὸ θρησκευτικὰς διδασκαλίας. Ἀπὸ

(*) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μελέτη «Τὰ σύγχρονα ἰδανικά τῆς ἀγωγῆς.»

τήν εποχή πού ὁ Γκαίτε κι' ὁ Τολστόη ἔκαναν θρησκεία τὴν ἠθική, ἡ θρησκευτικότητα ἔχασε τὴν ἀτομική της ὑπόσταση καὶ πέρασε στὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες. Ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σήμερα πὼς ὑπάρχει θρησκευτικὸ ἰδεῶδες στὴν ἀγωγή. Ἀπὸ κεῖνο τὸ παλιὸ ἔμειναν λίγα κεφάλαια τὰ ὁποῖα ὑπάγονται στὴ λατρεία τοῦ πνεύματος Θεοῦ. Γιατὶ πραγματικά, εἶναι σήμερα ἐγκληματικὸ νὰ βάζουμε κέντρο μιᾶς διδασκαλίας τὰ θρησκευτικά, διδάσκοντας τὰ νεαρὰ πνεύματα καὶ τίς ἀπλαστες ψυχές, πράγματα λιγάκι ἀπροσδιόνυσα πρὸς τὴ σημερινή ἠθική, ὅπως εἶναι μερικὲς σκηνές καὶ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Ἐξ ἄλλου νὰ ἐξηγοῦμε Κοσμογονίες, πού ἀμέσως τὴν ἄλλη ὥρα θὰ ρθοῦν μὲ τὸ ἴδιο μας τὸ στόμα νὰ διαψεύσουν οἱ φυσικὲς ἐπιστήμες, τίς ὁποῖες, διάβoλε, ἔχουμε λόγους νὰ πιστεύουμε περισσότερο ἀπὸ τοὺς μακρυνοὺς παπποῦδες μας συγγραφεῖς τῶν Κοσμογονιῶν. Λοιπὸν σήμερα στέκει ὁλωσδιόλου ἀποτυχημένη κι' ἐπιζήμια ἡ προσπάθεια νὰ δημιουργοῦμε κι' ἐργαζόμαστε πάνω σὲ θρησκευτικὰ ἰδεῶδη. Τὸ σημερινὸ θρησκευτικὸ ἰδεῶδες εἶναι ἡ ἠθική, ὅπως τὴν κήρυξε αὐτὸς ὁ Χριστὸς μὲ τὸ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» καὶ τὴν ἐνσάρκωσε ὁ Τολστόη. Ἀπὸ τὸ παλιὸ θρησκευτικὸ ἰδεῶδες μένει σὰν ἀντιπρόσωπός του, ὅπως εἶπα πρὶν, τὸ κεφάλαιο τῆς λατρείας τοῦ πνεύματος Θεοῦ. Αὐτὸ σήμερα στέκει στὴν ἀγωγή σὰν ἀπαραίτητο ἀπομεινάρι τοῦ θρησκευτικοῦ ἰδανικοῦ.

Ὑστερα ἔρχεται τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες. Κι' οὗτὸ τὴν ἔχει τὴν καταγωγή του μακριά, παρουσιαζόμενο κάθε τόσο καὶ μὲ μιὰ μάσκα σὲ σημεῖο πού κατάντησε νὰ μὴ γνωρίζουμε πᾶς τὸ πραγματικὸ του πρόσωπο. Γιατὶ ἀληθινὰ τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες ἔχει πολλὰ φάσεις. Ἐχουμε ἠθικὲς ἀντιλήψεις Πατρῶν, αὐτοκρατόρων, φιλοσόφων, λαῶν. Καμιά δὲν μοιάζει ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Ὅλες ὅμως ἐκίνησαν ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο: ἀπὸ τὴν ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ. Κι' ὅσῳ καμμιὰ ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶναι πρὶν ν' ἀποτελεῖ τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες, πρὶν πάνω σ' αὐτὸ λένε ὅτι ἐργάζεται τὸ σημερινὸ σχολεῖο. Καὶ γιατί δὲν εἶναι καμμιὰ; Γιατὶ ἀπλυστάτα, ποτὲ δὲν ὑπῆρξε ἠθικὸ ἰδεῶδες στὴν ἀγωγή. Θρησκευτικὸ ὑπῆρξε μάλιστα. Ἡθικὸ ὅμως, ὄχι. Νόμιζαν πὼς αὐτὰ τὰ δυὸ πράγματα εἶναι τὸ ἴδιο. Καὶ ὅμως, ἄλλο θρησκεία κα' ἄλλο ἠθική. Ἀφίνουν τοὺς μαθητὲς νὰ παίρουν μόνον τοὺς διδάγματα ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη. Τὴν Καινὴ τὴν ξεχνοῦν. Γιατί; Γιατὶ ἔρχεται ἀντιμέτωπη σὲ μερικὲς κοινωνικὲς συνθήκες. Γιατὶ δὲν ἄκουσαν τὸν Τολστόη; Μήπως δὲν εἶναι αὐτὸς ὁλόκληρὸς ἡ Κ. Διαθήκη ἐπεξηγημένη καὶ φωτισμένη; Δὲν τὸν ἄκουσαν γιατί χτυποῦσε καὶ κάτι γκρέμιζε. Μὰ καλά. Κι' ἡ παιδεία φοβᾶται νὰ διδάξει τὴν ἀληθινὴ ἠθική; Δὲν ξέρουμε. Ὅμως δὲν τὸ κάνει.

Ἡ μήπως δὲν εἶναι ἔτσι; Ἀκούσατε ποτὲ δάσκαλο ν' ἀγγίξει ζήτημα ἠθικῆς, πρόβλημα ἠθικῆς; Ὁχι δά. Αὐτὰ εἶναι κλαδιὰ σωφρονιστικῶν μαθημάτων. Ἡ ἠθική εἶναι ἄλλη. Σήμερα ὑπάρχει μιὰ ἠθική. Τέτοια ἡ τέτοια ἀδιάφορο. Τὸ σχολεῖο δὲν κάνει χρῆση. Τὸ σχολεῖο λοιπὸν δὲν ἔχει ἠθικὸ ἰδεῶδες ἂν καὶ νομίζει πὼς ἔχει, ἔχοντας ἀπλυστάτα θρησκευτικὸ ἰδεῶδες. Γιατὶ ἠθική, ὅπως εἶπα καὶ πρὶν, δὲν εἶναι τὰ θρησκευτικὰ ὅπως νομίζουν οἱ δασκάλοι. Ἡθική εἶναι τὰ ὁποιαδήποτε κοινωνικὰ φαινόμενα, σύγκρουση τούτων καὶ ὁ ὅλος ρυθμὸς πού παρουσιάζεται ἀπὸ τίς μίξεις αὐτῆς. Τέτοιο πρᾶμα ποτὲ δὲν δίδαξε ἡ ἀγωγή καὶ ἐπόμενα δὲν ἔχει ἠθικὸ ἰδανικὸ, δηλαδή δὲν ἐργάζεται σύμφωνα μὲ ἠθικὸ ἰδανικὸ.

Τελευταῖο μένει τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ. Παλιὸ κι' αὐτὸ, πρὶν, μὰ τώρα ὄχι καὶ τόσο τῆς μόδας. Γιὰ νὰ γίνουν οἱ πατρίδες ἐργάστηκαν πολλοὶ παράγοντες καὶ μέσα σ' αὐτοὺς δυὸ, οἱ κυριώτεροι: τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἡ κλιματολογία. Οἱ ἀνθρώποι στὴν ἀρχὴ συννοικοῦσαν ἥσυχά ἕως ὅτου χωρίστηκαν τὰ συμφέροντά τους. Παίρνοντας διαφορετικὲς ὁψεις τὰ συμφέροντά τους πῆραν ἀμέσως καὶ τὰ μούτρα τους. Ἔτσι δημιουργήθηκαν διαφορές. Λένε, διαφορὲς θρησκευτικὲς, γλωσσικὲς, ἔθναρ κ.λ.π. Ἐγὼ λέω πὼς δημιουργήθηκαν διαφορὲς μονάχα οἰκονομικὲς. Οἱ ἀνθρώποι, προωθοῦντο, ὅπως λέει ἡ ἐπιστήμη πρὶν τὰ συμφέροντά τους, πρὶν ἂν στὴν ὄψη ἦταν ἡ θρησκεία, ἡ γλώσσα, τὸ ἔθνος, στὸ βάθος ἦταν ἡ λύση ἐνὸς οἰκονομικοῦ προβλήματος. Κι' ἔτσι ἄρχισαν οἱ πόλεμοι. Τὰ οἰκονομικὰ δηλαδή ἔφτασαν νὰ βάλουν ἐμπρὸς τὰ ἀγριώτερα τοῦ ἀνθρώπου ἐνστικτα, ὅπως τῆς ἀλληλοεξόντωσης, κι' ἄρχισαν νὰ πετσοκόβονται σὰν παιδιὰ τῆς Δυτικῆς Μάνης στὴν ἐποχὴ τῆς ἀντιβασίλειας.

Κι' οἱ πόλεμοι αὐτοί, πρὶν στὴν ἀρχὴ εἶχαν χαραχτῆρα οἰκονομικόν, ἄς ποῦμε, γιατί τότε οἱ ἀνθρώποι συνοικοῦσαν τόσοι ὅσοι σήμερον φτιάχνουν μιὰ οἰκονομία γόνιμου ρωμοῦ μὲ τὸν καιρὸ μεγάλωσαν γινεῖ κι' οἱ δμάδες μὲ τὰ διαφορετικὰ συμφέροντα ὅλο καὶ μεγάλωναν. Καὶ ὁ νόμος τῆς παγκόσμιας ἐξέλιξης ἀπὸ τὸνα μέρος, πρὶν μονάχα γιὰ τὴ γλώσσα δὲν τὸν παραδέχονται οἱ καθ' ἑαυτοὺς ἀνθρώποι, κι' ἀπὸ τᾶλλο ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ Ἄρη κι' οἱ πόλεμοι ἔφτασαν στὸ θαναστὸ σημεῖο νὰ πάρουν κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, τὴν ἔκταση παγκόσμιου πολέμου. Κι' ὅμως οἱ ἀντιλήψεις στὸν κόσμον ἀλλάζουν, ὄχι βέβαια μὲ τὴν εὐκολία καὶ τὴν ταχύτητα πού ἀλλάζει φρονήματα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Καὶ λένε τώρα πὼς ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ λύει ἀλλοιῶς τίς διαφορὲς του κι' ὄχι μὲ ἀσφυξιογόνα. Πατρίδες, λέει, νὰ λείψουν. Δὲν ὑπάρχουν πατρίδες. Μὴ πατρίδα ὑπάρχει γιὰ τὸν κάθε ἀνθρώπο, κι' εἶναι αὕτη κάθε θεοσύλα γῆς κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Τους λαούς δὲν τοὺς χωρίζει κανένας ἄλλος παράγοντας ἐκτὸς ἀπὸ τὸν οἰκονομικό. Ὡς λένε πὼς τὰ σύνορα χωρίζουν τοὺς λαούς. Τὰ σύνορα εἶναι δείγματα οἰκονομικῶν διαφορῶν. Ὡς λένε πὼς τοὺς χωρίζουν οἱ γλώσσες, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ὅχι ὅλα αὐτὰ ἔρχονται δεύτερα ὅταν συμφωνήσουν στὸ οἰκονομικὸ μέρος.

Καὶ πραγματικά βλέπουμε τελευταῖα τὰ κράτη ὅλα, νὰ προσπαθοῦν εἰρηνικὲς λύσεις τῶν οἰκονομικῶν τους διαφορῶν. Γίνεται προσπάθεια μιᾶς παγκόσμιας συμφιλίωσης, προσπάθεια δυνατὴ καὶ γόνιμη, ἐνισχυμένη ἀπὸ τὸ σοσιαλισμὸ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Κράτη μὲ μοναρχικὲς ἀντιλήψεις, κράτη μὲ ἀστικές συνειδήσεις, σβύνουν τὰ παλιά καὶ βαδίζουν πρὸς τὸ μέτωκο πού θὰ δοθεῖ, ὅπως λένε, ἡ παγκόσμια χειραψία τῆς συμφιλίωσης.

Καὶ τώρα ποιά θέση ἔχουν οἱ πατρίδες στὴν ἀγωγή σὰν πατριωτικὸ ἰδανικό; Κι' αὐτὸ πιά ἐχρεώκοπησε. Στὴ θέση του μπήκε ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος τὸ εἰρηνιστικὸ ἰδανικό. Οἱ γιγαντομαχίες τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς τοῦ 21 μένουν σὰν θυμαστὰ μετέωρα, ὅχι ὅμως καὶ σὰν προκλητικὰ παραδείγματα. Στὴν ἀγωγή τὸ πατριωτικὸ ἰδανικὸ ἀντικαταστάθηκε ἐπίσημα ἀπὸ τὰ εἰρηνιστικὰ κηρύγματα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Νὰ λοιπὸν γιατί κι' αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ δῶ καὶ δεκάδα χρόνια πῆρε δρόμο καὶ δὲ γυρίζει πίσω.

Ἔτσι τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀγωγῆς σήμερα πού τὸ ἀποτελοῦν τὰ παραπάνω τρία ἰδεῶδη, τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πατριδας φάνηκε πὼς δὲ στέκει διόλου στὴ σημερινὴ πραγματικότητα.

ΙΔΕΩΔΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑΝΑΙ ΤΟ ΗΘΙΚΟ. Καὶ τώρα πιά ἄς τὸ ποῦμε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀγωγῆς σήμερα ἓνα ἔμεινε νᾶναι ΤΟ ΗΘΙΚΟ. Καὶ τί πάει νὰ πεῖ ἠθικὸ ἰδεῶδες; Μήπως μιὰ ἠθικὴ ἱμπεριαλιστῶν, μήπως μιὰ ἠθικὴ καλογηρικὴ, μήπως ἡ ἠθικὴ τοῦ κομμουνισμοῦ, μήπως ἡ ἠθικὴ τῆς ἀναρχίας; Ὅχι. Ἡ ἠθικὴ τῆς σημερινῆς κατὰστασης. Ἡ ἠθικὴ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Καὶ ποιά εἶναι αὕτη παρακαλῶ; Ἐνα μεγάλο κεφάλαιο τὴν παρουσιάζει καὶ τὴν ἀντιπροσωπεύει τὴν ἠθικὴ αὕτη ἡ τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες στὴν ἀγωγή. Κι' αὐτὸ εἶναι οἱ σχέσεις πού παραδέχεται μεταξὺ τῶν μορίων τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Μερικοὶ ἴσως νὰ περιμέναν νὰ πῶ ἠθικὴ τὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ γεννητήσιου ἐνοστιχτοῦ, πρᾶμα πού φανερὰ μπαίνει στὴν ἀρμοδιότητα τῆς ψυχολογίας καὶ ἐιδικότερα τῆς ψυχανάλυσης. Ὅχι. Ἡθικὴ στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα δὲν εἶναι ἡ γύμνια καὶ τὰ λοιπὰ, παρὰ μιὰ ἀνώτερη σχέση μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἠθικὴ εἶναι καθαρὰ μιὰ κοινωνιολογία. Σύμφωνα μὲ τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες πού εἴπαμε πάρα πάνω, τὸ παιδί θὰ ἠθικοποιηθεῖ στὴ σφαῖρα τῶν ἀμεσῶν σχέσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ ἄτομο. Θὰ τοῦ ἀφυπνιστεῖ μιὰ συνείδηση πρῶτα πρῶτα. Ποιά, μήπως ἡ ταξικὴ; Ἄν δὲ φοβό-

μουν πὼς θὰ πῶ τὸ ἴδιο μ' ἄλλα λόγια, θάλεγα πὼς στὸ παιδί πρῶτα πρῶτα θὰ ἀφυπνιστεῖ ἡ ἐργατικὴ συνείδηση. Τί θὰ πεῖ ἐργατικὴ συνείδηση; Μήπως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ταξικὴ;

Ἐργατικὴ συνείδηση εἶναι ἡ ἀντίληψη πὼς ὁ ἐργάτης, ὁ ὁποιοσδήποτε τῶν χειρῶν ἢ τοῦ πνεύματος, εἶναι τὸ τιμιότερο ἄτομο τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ σὰν τέτοιο πρέπει νὰ τιμᾶται. Αὐτὸ εἶναι ὁλόκερο τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες. Ἀπὸ τὴν πρόταση αὕτη θὰ βγοῦν καὶ θὰ ἐξαχτηθοῦν ἀάπολλα ἄλλα ζητήματα. Πρῶτα ποιά ἡ σχέση μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων, ποιά ἡ σχέση μεταξὺ ἐργάτη κι' ἐργοδότη. Δὲν μιλῶ μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τῶν λέξεων. Στὴ σημασία τῆς λέξης «ἐργάτης» ἔκλεισα μιὰ τεράστια ἠθικὴ ὑπόσταση. Στὴ σημασία τῆς λέξης τοῦ ἐργοδότη κλείνω μιὰ τεράστια δμάδα ἀνθρώπων μὲ μιὰ μεγάλη ἠθικὴ ὑπόσταση, ἀδιάφορο τέτοια ἢ τέτοια. Καὶ παρακαλῶ μὲ τίς προϋποθέσεις αὐτὲς νὰ μὲ ἐξηγήσετε.

Αὐτὸ εἶναι σήμερα ἠθικὴ. Ὁ ρυθμὸς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὸ χρῶμα τοῦ κεφαλαίου τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης πού ἐξετάζει τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα τὰ σημερινά. Αὐτὸ θὰ μάθει καὶ θὰ καταλάβει τὸ παιδί. Πὼς στὴν κοινωνιολογία—ὄχι στὸ βιβλίο τῆς κοινωνιολογίας—υπάρχουν τέτοιες καὶ τέτοιες δμάδες ἀνθρώπων μὲ αὐτὲς ἢ τίς ἄλλες σχέσεις μεταξὺ τους. Τὸ πὼς θὰ βρεῖ τὸ παιδί τὴν κατάσταση αὕτη, πού ἐμεῖς τὸ κάνουμε ν' ἀντικρύσει, αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα, αὕτη εἶναι ἡ ἠθικὴ. Θὰ δεχτεῖ ἡ συνείδησή του, ἡ ξύπνια τώρα πιά, τὸ ρυθμὸ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τοῦ σημερινοῦ καιροῦ; Καὶ πὺς συγκεκριμένα, θὰ δεχτεῖ πρῶτα πρῶτα τὴν ταξικὴ διαίρεση τῆς σημερινῆς; Ἄν δὲν τὴ δεχτεῖ δὲ θὰ κάνει ἄλλο παρὰ νὰ ἐνσαρκώσει τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ. Κι' ἂν υποθέσουμε πὼς τὸ θεσμὸ τὸ σημερινὸ τὸν δεχτεῖ ὡς κύρια γραμμή, θὰ μπορέσει ὅμως νὰ κρατηθεῖ στὸ ἀντίκρουσμα τοῦ χρώματος τῶν σχέσεων τῶν τάξεων αὐτῶν.

Ὡστόσο αὐτὸ θέλαμε ἐμεῖς νὰ ποῦμε, πὼς δηλαδὴ τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, ἀπὸ μιὰ ἐξέταση τῶν παντοειδῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων πού φτιάχνουν μιὰ κοινωνία. Ἀλλὰ μόνο σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο περιορίζεται τὸ ἰδεῶδες αὐτό; Ὅχι. Ἐφεῖ τὸ ἐξέτασμα τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, τὴν πίστη πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ ἐξαγόμενα καὶ τὴν σύμφωνά μ' αὐτὰ παραδοχὴ μιᾶς ὅσο τὸ δυνατὸ ὑγιέστερης θρησκευολογίας. Ἐπειτα δὲν ξεχνάει καὶ τὴ θρησκεία, τὴν ὁποία στενεύει στὰ ὅρια μιᾶς λογικῆς λατρείας τοῦ πνεύματος Θεοῦ, μεταθέτοντας τὴν οὐσία τῆς θρησκείας στὸν κόσμον τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους.

Αὐτὸ μὲ λίγες κι' ἄτονες γραμμὲς εἶναι τὸ ἠθικὸ ἰδεῶδες. Ἡ σημερινὴ ἀγωγή πρὸς τοῦτο ἀπλώνει ἐγκολπιστικὸ στήθος καὶ ἀπό-

δειξη τὰ κηρύγματα τῶν σημερινῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς μεγάλων παιδαγωγῶν. Τὸ σχολεῖο ἐργασίας δὲν εἶναι ἄλλο, ἀπὸ μιὰ ἔμμεση ἀφύπνιση τῆς ἐργατικῆς συνείδησης καὶ ἀκόλουθα τῆς ταξικῆς. Γιατὶ ὅταν φτάσουμε τὸ παιδί χρῆσιμο πολίτη, ὅπως λέει ὁ Kerschesteiner, δὲν κάνουμε ἄλλο παρὰ νὰ τοῦ μαθαίνουμε τίς σχέσεις τῶν ἀτόμων πρὸς τ' ἄτομα, τίς ὁποῖες αὐτὸ θὰ διαλύσει καὶ θ' ἀνανεώσει ὅταν δὲν τοῦ βολοῦν στὴν ξύπνια πιά συνείδηση μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐργατικῆς ἡθικῆς καὶ τῆς ἐργοδοτικῆς ἐκμετάλλευσης.

Ἄν αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες φέρνει στὸ σοσιαλισμὸ κανεῖς δὲ θάχει ἀντίρρηση. Ἄν φέρνει στὸν κομμουνισμὸ ὁμοίως, ἂν φέρνει στὴ μοναρχία τὸ ἴδιο, ἂν φέρνει στὰ σκαλοπάτια τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος πάλι τὸ ἴδιο. Τέλος ἄς μᾶς φέρει στὴν ἀγκαλιά τοῦ Μαρινέτη. Ἄς φέρνει ὅπου θέλει. Μονάχα αὐτὸ νᾶναι κι' ἐννοια σας δὲ θὰ φέρει σὲ γκρεμνὸ. Καὶ μόνο θᾶχοιμε ἐννιπτόν του ἂν μᾶς ρίξει σὲ κανένα περιβόλι, ὅπως τὴν πρωτοπορία τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας στὴν Ἑλλάδα.

ΝΙΚΩΝΑΣ Α. ΠΑΤΡΙΝΑΚΟΣ

«ΤΩ, ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ,,

Πολλὰ γράφει («Ν. Ἑστία» 1. Ἀπρ. 1931, σελ. 378-9) ὁ κ. Τζάρτζινος, μὰ δὲν κατ' ἀφ' ἑαυτοῦ νῆπιονάξη τὸ χαρακτηρισμὸ «καταγκυδίζης» π' ἀπόδωσε ὁ Πάλλης στὸ Χατζιδάκι Συνοταρισμὸ.

Τὸνομα τοῦ Πανεπιστημιακοῦ δασκάλου του, ὅταν κλιθῇ στὴν ἀρχαία, δὲ θὰ κλιθῇ σάν ἰδιόκλιτο ἀρχαῖο (Δὲς ἢ «ῥα» καὶ τὸ Φίλιππο Ἰωάννου, πού κλινε λ.χ. «τοῦ Βοσάρεως», «οἱ Βοσάρεις»), θὰ κλιθῇ ἢ -κίς, κίδος ἢ -κεως, ἂν τὸ θέλῃ μὲ Ι (Περβ. καὶ: «τοῦ πρίγγιπος Ροδοκανάκιδος») ἢ, ἂν τὸ δέχεται μὲ Η, σάν τὸ ἀκινάκης, Ἀ'ρσάκης κττ. (Ὁ Στράβωνας, 4^ο, 14, γράφει: «ἦπ' Ἀ'ρσάκου». Δὲς καὶ Πολύβιο, Πλούταρχο, Προκόπιο κλπ.) ἢ κατὰ τὴν τρίτη κλίση, ὅπως καὶ τὸ παρδαλόκλιτο Εὐρουσάκης κττ. Ἐπρεπε λοιπὸν στὴν ἀφιέρωσή του νὰ γράψῃ: Χατζιδάκι ἢ Χατζιδάκιδι ἢ Χατζιδάκη ἢ Χατζιδάκει. Κι' ἂ δὲν τοῦ ἄρεσαν ἀντὶ, νὰ μετασχηματίσῃ σάν τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ προβυζαντινὰ Σταυράκιος, Ἀρσάκιος κτλ. γράφοντας: τῷ Χατζιδάκι.

Ὅσο γιὰ τὸ «Ψυχάρει», πού μᾶς ἀντιπετροβολᾷ μὲ δαῦτο, ἄδικα τὸ κατηγορεῖ. Εἶναι πολὺ σωστό, κλιμένο σάν τ' ἀρχαῖα Θυμάρης, Τιμάρης, Θυμοχάρης κτλ. Ἄν θέλῃ μάλιστα νὰ κἀνῃ καὶ λίγο κόπο, τὸν παρὰ πέμπω ν' ἀνοίξῃ στὴ σελίδα 852-53 τὸν Γ' τόμο τῆς Ἱστορίας τῆς Χιὸς Ζολώτα—Σάρου, ὅπου θὰ δῇ (δὲν ἔχω κατὰ πόσο σωστή, γιατί ἐγὼ ἔχω ἄλλη γνώμη γιὰ τὸνομα τοῦ

μακαρίτη—Δὲς Βόλτες ὄνομ. σελ. 32-33) καὶ μιὰν ἀρχαία γενική: Ψυχάρους.

Ἄν τώρα παρατηρηθῇ ὅτι δὲ χτυπάει οὔτε μὲ μισὴ λέξη στ' ἄρθρο του ὁ Πάλλης τὴν τυπικὴ χρῆση τῆς ἀρχαίας σ' ἀφιέρωσες, ὥστε νὰ δικαιολογιοῦνται τὰ ὅσα σχετικὰ ἀνεμολογᾷ ὁ Τζάρτζινος, ποῖα μένει ἄξια στὴν ἀπάντησή του: Ἀδικα θέλει νὰ βολώσῃ, ὅπως συνειθίζει ὁ δάσκαλός του, τὰ νερὰ ἐνῶ δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ τὴ δοτικὴ τῷ Χατζιδάκι».

Ι. ΣΤΑΜΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ «ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ», = ΜΕΡΟΣ Β' ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΙ =

ΠΟΥΛΑΚΙ ΚΑΙ ΓΑ'ΙΔΑΡΟΣ

Μὲς στοῦ Ἀπρίλη τὰ λουλούδια,
τοῦ Μαγιοῦ τίς χλωρασιές,
στῶν πουλιῶνε τὰ τραγουδία
καὶ τοῦ κήπου τίς ῥοδοσιές,
τί ἐσύ, θέλεις, πές μας, θέ μου,
νὰ γκαρίζεις γύρωθὲ μου;
—Ὅπως ἔχει τὸν καθένα,
λέω, ν' ἀφήνεις νὰ λαλεῖ:
Τῆς γαϊδάρας εἰμαι γέννα,
δὲν ἐπλάστηκα . . . πουλί.
Καὶ ἂν γκαρίζω κι' ἂν φωνάζω
τοὺς . . . γαϊδάρους δὲν πειράζω!

TIMONAKI & TIMONI TOY ΒΑΠΟΡΙΟΥ

Τὸ τιμόνι τὸ μικρὸ
μὲ παράπονο μικρὸ
λέει σ' ἓνα μεγάλο:
—Ὅπως ὄλα σας καὶ γῶ
τὸ καϊκάκι μου ὁδηγῶ..
Κι' ὅμως, ἂν δὲ σφάλλω,
μόνο ἐσύ ἔχεις τὴν τιμὴ
μὲ σὰ νᾶχεις τὸ κορμὶ
καὶ τροχὸ ἀντὶ δοιάκι..
—Τιμονάκι μου, καλὸ,
μὴ μοῦ κλαῖς, περικαλῶ,
σκέψου καὶ λιγάκι:
Τὸ βσπόρι εἶναι βαρὺ
κι' ἡ δουλειὰ του σοβαρὴ,
πέλας ταξιδεύει.
Μὰ τὸ σκάφος σου ἀλαφρὸ
σὰ γλαράκι στὸν ἀφρό,
τοὺς γιαλοὺς χαϊδεύει..
Κι' εἶσαι τόσο τυχερό!
σάν παιδάκι του μωροῦ
πού ὁ ψαράς σὲ παίρνει,
μὲ τὴ βαρυχειμωνιά,
καὶ στὴν ἡσυχὴ γωνιά
τοῦ σπιτιοῦ σὲ φέρνει!

Σκέττες

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΕΡΓΙΑΛΙΤΗΣ